

כיכר ומקשה - הילכו שניהם יחדיו?

השוואות ותיקוני נוסח ותוכן בדיוני התנאים והאמוראים על "מקשה"
ו"כיכר" הזהב של מנורת המשכן, תוך התייחסות לשיטות הראשונים

א. הקדמה

ב. פרשיות המנורה בתורה

ג. מפשט הכתוב למחלוקת התנאים

ד. פרק ט בברייתא דמלה"מ: הנוסח המשובש שלפנינו ושחזור הנוסח המקורי

ה. פרק י בברייתא דמלה"מ

ו. המקבילה לפרקים ט-י של הברייתא דמלה"מ בבבלי, מנחות פח ע"ב

ז. סדר הטבת הנרות במשנת מסכת תמיד - תמיכה להצעת תיקון הגמרא

ח. משמעות הדברים לגבי כיוון עמידת המנורה וסדר הטבת הנרות

ט. סיכום

א. הקדמה

"ברייתא דמלאכת המשכן" היא קובץ בן ארבעה עשר פרקים העוסק בעיקר במבנה המשכן וכליו ובמסעו במדבר. הברייתא כוללת חומר תנאי מקורי משלהי תקופת המשנה, ובכלל זאת פרטים בעלי חשיבות שאינם מצויים בשום מקור מקביל¹. מאידך גיסא, קיימים בברייתא קטעים שניכר כי הם מעובדים ומשובשים מאוד, ואשר אין בידינו שום כתב יד ראוי של הברייתא שיאפשר - כשלעצמו - את הבהרת הנוסח המקורי שלהם.

ברייתא דמלה"מ הייתה מוכרת לעורכי התלמודים (כנראה קודם להופעת השיבושים הרבים המצויים כיום בכתבי היד), אך לא ברור אם כקובץ המוכר לנו כיום או כקובץ קדום וגדול יותר. הם מצטטים ממנה ציטוטים חלקיים לפי צורכיהם; לעיתים תוך שינויי עריכה בהשוואה לנוסח שלפנינו - פעמים קלים ופעמים משמעותיים. כפי שנראה להלן, בידי עורכי התלמוד היו ברייתות נוספות העוסקות במשכן, שאינן מופיעות בברייתא דמלה"מ בנוסח שלפנינו. מאידך גיסא, בתלמוד מצויים דיונים הכוללים ציטוטים מהברייתא דמלה"מ אך חסרים מהם הסברים או פסוקים המצויים בה אף שהדבר מתבקש.

1. ראו מנחם כהנא, "עיונים ראשונים בברייתא דמלאכת המשכן: נוסח עריכה וההדרה", אהרן עמית ואהרן שמש (עורכים), מלאכת מחשבת: קובץ מאמרים בנושאי עריכה והתפתחות של הספרות התלמודית, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשע"א, עמ' 55-68.

בידינו מהדורה מדעית של הברייתא,² המבוססת כמעט על כל כתבי היד המצויים בידינו, שאת העתיקים שבהם (מהגניזה הקהירית) יש לתארך כנראה למאה העשירית לסה"נ. גם הציטוטים הקדומים ביותר של הברייתא לאחר התלמוד הם למיטב ידיעתי מהמאה העשירית (למשל, תיאור המנורה בפירוש רס"ג לספר שמות³ זהה לזה שבברייתא ושונה מהתיאור שבבבלי, מנחות כח ע"ב). פער בן מאות שנים שורר אפוא בין ציטוטי קטעים מהברייתא בתלמודים לבין כתבי היד הקדומים ביותר של הברייתא כקובץ מובחן ונפרד כפי שהוא מוכר לנו. למיטב ידיעתי, עד כה טרם נערכה השוואה מסודרת ומעמיקה בין נוסח כתבי היד של הברייתא דמלה"מ לבין נוסחי קטעי הברייתא דמלה"מ המופיעים בתלמודים או לנוסחי קטעי הברייתא דמלה"מ כפי שצוטטו על ידי הראשונים. כל עדי הנוסח מייצגים גרסת מקור אחת קדומה של הברייתא כפי שמוכח מקיומם של שיבושים מסוימים המשותפים לכל עדי הנוסח (כפי שנראה גם במאמר זה).⁴

להלן במאמר זה אבקש להדגים חלק מהבעייתיות הכרוכה בברייתא כפי שהיא לפנינו, וכפי שהייתה קיימת כבר לעיני האמוראים והראשונים, ואשטח כמה הצעות הסבר, תיקון ושחזור. דיוננו יישוב על פרקים ט ו-י של הברייתא דמלה"מ העוסקים במנורה – ובמקבילה לפרק י בסוגיית הבבלי מנחות פח ע"ב, וכן במשניות ג, ט ו-ו, א במסכת תמיד העוסקות בסדר הטבת הנרות. על פי רוב, שחזור מעין זה שייעשה כאן לפרק ט עשוי להיות מוטעה וספקולטיבי, אך במקרה זה נראה לי שבשל פשטות הסוגיה שבה עוסק הפרק, ניתן בס"ד להתקרב אם לא להגיע עד תכליתה, הן מבחינת הנוסח הן מבחינת התוכן – גם בהיעדר כתבי יד מהימנים.

עוד אראה שפתרון סוגיה זו זורה אור חדש על סוגיות נלוות כצורת מנורת המקדש, כיוון עמידתה וכיוון הנרות, וכן על סדר הטבת הנרות במשנת תמיד.

-
2. Robert Kirschner, *Baraita de-Melechet ha-Mishkan: A Critical Edition with Introduction and Translation*, Cincinnati, 1992. ספר זה מבוסס על עבודת דוקטור בשם דומה אשר נכתבה בברקלי בשנת 1988. בספרו של קירשנר השתמשתי כבסיס לדיון בנוסח הברייתא דמלה"מ. ביקורת על מהדורה זו כתב בשעתו פרופ' חיים מיליקובסקי. ראו Chaim Milikowsky, "On Editing Rabbinic Text", *JQR*, 86 (1996), pp 409-417, במאמר זה לא אדון בדברי מאיר איש שלום במהדורתו לברייתא, לא בפירושו של הרב חיים קנייבסקי שליט"א 'דרך חכמה' ולא בדיוניו של קירשנר בספרו, אך ראוי לקוראים לעיין במקורות הללו קודם קריאת מאמרנו זה.
 3. פירושי רב סעדיה גאון לספר שמות: מקור ותרגום, ירושלים תשנ"ח. תיאור המנורה שם בעמ' קמו.
 4. ראו מאמרו של כהנא שנזכר בהערה 1. כהנא טוען שעורך הברייתא עשה שימוש רב בדרשות של רבי נחמיה ובחמשת הפרקים הראשונים – בהזכרת שמו (אך גם לאחר פרק ה' מובאות משיטותיו כמוכח מהמקבילות בתלמודים, אף כי ללא אזכור שמו, וכפי שנראה להלן בפרק ט).

ב. פרשיות המנורה בתורה

בציווי עשיית המנורה בתורה, בפרשת תרומה, נאמר:

וְעָשִׂיתָ מְנֹרֶת זָהָב טָהוֹר, מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה הַמְּנֹרֶה יָרְכָה וְקִנְיָה גְבִיעֵיהָ פְּתֻרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנֶה יְהִיוּ. וְשֵׁשֶׁה קָנִים יֵצְאוּ מִצְדֵּיהָ, שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרֶה מִצְדָּה הָאֶחָד וְשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרֶה מִצְדָּה הַשְּׁנִי. שְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקְדִים בְּקִנְיָה הָאֶחָד כְּפֹתֵר וּפְרָח וְשְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקְדִים בְּקִנְיָה הָאֶחָד כְּפֹתֵר וּפְרָח, כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאוּ מִן הַמְּנֹרֶה. וּבְמִנְרֶה אַרְבָּעָה גְבָעִים, מְשֻׁקְדִים פְּתֻרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ. וְכְפֹתֵר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּנֶה וְכְפֹתֵר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּנֶה, לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאוּ מִן הַמְּנֹרֶה. פְּתֻרֶיהֶם וּקְנֹתָם מִמָּנֶה יְהִיוּ, כְּלָה מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר. וְעָשִׂיתָ אֶת גִּרְתֵּיהָ שְׁבָעָה, וְהֶעֱלָה אֶת גִּרְתֵּיהָ וְהָאִיר עַל עֶבֶר פְּנִיָּהּ. וּמִלְקַחֶיהָ וּמִחֻתֻּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר. כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ, אֶת כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה. (שמות כה, לא–לט)

ובעשיית המנורה, בפרשת ויקהל, נאמר:

וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּנֹרֶה זָהָב טָהוֹר, מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת הַמְּנֹרֶה יָרְכָה וְקִנְיָה גְבִיעֵיהָ פְּתֻרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנֶה יְהִיוּ. וְשֵׁשֶׁה קָנִים יֵצְאוּ מִצְדֵּיהָ, שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרֶה מִצְדָּה הָאֶחָד וְשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרֶה מִצְדָּה הַשְּׁנִי. שְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקְדִים בְּקִנְיָה הָאֶחָד כְּפֹתֵר וּפְרָח וְשְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקְדִים בְּקִנְיָה הָאֶחָד כְּפֹתֵר וּפְרָח, כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאוּ מִן הַמְּנֹרֶה. וּבְמִנְרֶה אַרְבָּעָה גְבָעִים, מְשֻׁקְדִים פְּתֻרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ. וְכְפֹתֵר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּנֶה וְכְפֹתֵר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּנֶה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאוּ מִמָּנֶה. פְּתֻרֶיהֶם וּקְנֹתָם מִמָּנֶה יְהִיוּ כְּלָה מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר. וַיַּעַשׂ אֶת גִּרְתֵּיהָ שְׁבָעָה וּמִלְקַחֶיהָ וּמִחֻתֻּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר. כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל כְּלֵיהָ. (שמות לו, יז–כד)

ג. מפשט הכתוב למחלוקת התנאים

שתי הפרשיות הללו "ממוסגרות" במלה "מקשה" בתחילתן (בפסוקים לא ו־יז) ולקראת סופן (בפסוקים לו ו־כב), ולפניהן ואחריהן מופיע גם הציווי לעשות את המנורה מ"זהב טהור". רוצה לומר: כל מה שמצוי בתוך הפסקה, כלומר בין שתי הופעות המילים "מקשה" ו"זהב טהור" כולל בגוש הזהב הטהור העשוי מקשה אחת.⁵ לגבי ששת הקנים וקישוטי המנורה, נכתב בפירוש שעליהם להיות חלק מהמנורה (היא הקנה האמצעי על קישוטיו) – "ממנה יהיו". אולם דווקא הנרות, שהדלקתם היא עיקר תכלית קיומה של המנורה ושימושה, אינם כלולים במסגרת זו המחייבת את יצירת גוש הזהב העשוי מקשה אחת;

5. ואכן במנחות כח ע"א דרשו חכמים (כבמקומות רבים אחרים) מכפל המילים "מקשה" ו"זהב" הנראה שלא לצורך שעשיית המנורה מקשה אחת כאשר היא עשויה מזהב – מעכבת. ברם אין שם דיון על מבנה הקטע אלא רק על כפל המילים כבא להדגיש ולעכב.

והם נזכרים בנפרד לאחר מסגרת ה"מקשה". בפסוקים אף לא נאמר בתחילה שהנרות נעשו מזהב. יש גם לדון האם הסיימת הכוללת "את כל כליה" בכיכר הזהב מורה שגם הנרות כלולים בה (לדעה הסוברת כך). כך או כך שומה עלינו להבין מדוע הוזכרו הנרות בנפרד ולאחר שאר חלקי המנורה.

לא רק מפרשיות המנורה עצמה אלא גם מפסוקים מפורשים בפרשיות אחרות בתורה עולה שהנרות לא נעשו מקשה אחת עם שאר המנורה. פסוקים אלו אינם חלק מהתיאור דלעיל, בפרשיות תרומה וויקהל, אלא מופיעים בפרשיות ויקהל, פקודי, במדבר ואמור:

1. בציווי עשיית המשכן ומרכיביו הופרדו הנרות מהמנורה על ידי כלי המנורה (שהם קרוב לוודאי כלי השמן): "וְאֵת מִנְרַת הַמָּאֹר וְאֵת כָּל־כְּלֵיהָ וְאֵת נִרְתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאֹר" (שמות לה, יד).

2. בהבאת חלקי המשכן וכליו אל משה בסיום מלאכת המשכן נאמר: "אֵת הַמִּנְרָה הַטְּהֹרָה אֵת נִרְתֶיהָ נֹרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֵת כָּל־כְּלֵיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאֹר" (שמות לט, לז).

3. בכיסוי כלי המשכן לקראת המסעות נאמר: "ולקחו בגד תכלת וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת כלי שִׁמְנָה אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ לָהּ בָּהֶם..." (במדבר ד, ט).

4. בציווי על עריכת הנרות בפרשת אמור נאמר "על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני ה' תמיד" (ויקרא כד, ד).⁶ אם הנרות עשויים מקשה אחת ממש עם שאר חלקי המנורה, אין אפשרות לעורכם שלא על גבי קני המנורה ואין לכאורה צורך בציווי זה. במשמעותו המדויקת של ציווי זה נוסף ונדון להלן בהמשך המאמר.

נשוב לפרשיות עשיית המנורה בספר שמות. כפי שניתן להיווכח בנקל, הפסוק "ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור" בא כהמשך ישיר לציווי על עשיית הנרות (ציווי המופסק במאמר מוסגר הנוגע להדלקת הנרות), וכאילו נאמר "וְעָשִׂיתָ אֵת נִרְתֶיהָ שֶׁבַע [וגם את] וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחַתְתֶיהָ – זָהָב טְהוֹר". כך מוכח גם מהמקבילה בפרשת ויקהל "ויעש את נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור". אולם בניגוד למלקחיים ולמחתות, אשר לגביהם קיים ציווי ברור לעשותם מזהב טהור, אין זה ברור שציווי זה מתייחס גם לנרות שאפשר שעומדים בפני עצמם – כמוכח מטעם האתנחתא המפסיק, במילה "שבעה", המחלק את הפסוק לשני

6. לכאורה ניתן היה להציע שחיוב העריכה על גבי המנורה מתייחס רק למילוי השמן בבזיכים ולא לניקיים שיכול להיעשות שלא על גבי הקנים, ובאופן כזה לא צריכה להיות בעיה של שפיכת שמן מהם. אולם לא כך סברו החולקים בברייתא דמלה"מ פ"י, אלא מי שסובר שהנרות נפרדים מהקנים סבור שגם מילוי השמן יכול להיעשות בנפרד מהקנים ומי שסובר שצריך לערוך את הנרות על גבי הקנים סבור שגם ניקוי הנרות צריך להתבצע על גביהם.

חלקים נפרדים (והמלקחיים והמחתות צורפו אליהם מפני שהם נדרשים לניקוי הנרות), וגם עובדה זו אומרת דורשני.

לבסוף, כסיכום, בא החיוב לעשות את המנורה מגוש זהב טהור במשקל כיכר. הפסוק החותם את מעשה המנורה בפרשת תרומה, "כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ, אֵת כָּל הַפְּלִים הָאֵלֶּה", בא לכאורה להכליל את "כלי המנורה" בכיכר הזהב. העניין הובא בסגנון דומה גם במקבילה בפרשת ויקהל (בשינוי קל): "כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עֲשֶׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל פְּלֵיהָ". ברם לא נתבאר בכתוב בפירושו מהם "כלים" אלה.

לכאורה, ארבעה סוגי "כלים" עשויים להיכלל במילה זו: הנרות (אם אינם כלולים במנורה כמקשה אחת), המלקחיים, המחטות וכלי השמן, הנזכרים בפסוקים אחרים.⁷ ואכן, כפי שנראה להלן רש"י פירש כי "כלים" אלה הם המלקחיים, המחטות וכלי השמן. אכן, כנגד הסבר זה עומדת תמיהתו של רמב"ן בפירושו לתורה: הלוא איננו מוצאים בכתוב מספר מוגדר ומחייב של מלקחיים, מחטות וכלי שמן וממילא לא ניתן להגביל ולקבוע את כמות הזהב שבהם.⁸ לכן הסבר כזה אינו מעשי כלל.

ברם אם המלקחיים המחטות וכלי השמן ואולי אף הנרות, אינם כלולים בכיכר ובגוש הזהב העשוי מקשה אחת, מה באו המילים "את כל הכלים האלה" ו"את כל כליה" להורות? מהם "כלי המנורה" הכלולים בכיכר הזהב? אילו רק בנרות מדובר, מדוע לא נכתב בפשטות "ואת נרותיה"? ואכן, חז"ל הוכרחו לברר האם הנרות נכללים בכיכר הזהב שממנה נעשתה המנורה, ובשאלה זו נחלקו כבר התנאים.

7. "ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שמן המאור" (שמות לה, יד); "את המנרה הטהרה את נרתיה - נרת המערכה ואת כל כליה ואת שמן המאור" (שם לט, לז); "וְלִקְחוּ בְּגָד תְּכֵלֶת וְכֶסֶף אֶת מְנַרְתֵּי הַמֵּאֹר וְאֵת נִרְתֵּיהֶם וְאֵת מְלֻקְחֵיהֶם וְאֵת מְחַתְתֵּיהֶם וְאֵת כָּל פְּלֵי שְׁמֹנֶה אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ לָהּ בְּהֵם" (במדבר ד, ט).

8. כך כתב רמב"ן (שמות כה, לט): "ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר, לא פחות ולא יותר. לשון רש"י. וכן הוא פשוטו של מקרא. אבל אם הדבר כן, תימה גדול, שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר, ויוכל לתת חצי הככר או יותר במלקחים ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה, וימעט בה, או שיתן במנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה. ועוד, מה טעם שתשקל המנורה עם כלים רבים נפרדים במשקל הככר, ולמה לא נתפרשו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו". יש להעיר שגם לו צוין מספר המלקחיים והמחתות, למשל שנים מכל אחד מהם, עדיין לא היינו יודעים את גודלם ומשקל זהבם.

ד. פרק ט בברייתא דמלה"מ: הנוסח המשובש שלפנינו ושחזור הנוסח המקורי

בשאלות הנזכרות – מה כלול בהגדרת ה"מקשה" ומה כלול בכיכר הזהב – עוסק פרק ט בברייתא דמלה"מ.° אלא שכדי לעמוד אל נכון על כוונתו, עלינו לברר את נוסח הפרק, שכן הקטע המרכזי בפרק ט של ברייתא דמלה"מ משובש. כדי להבין מה השתבש בנוסח הפרק, יש להבין תחילה מה צריך היה להיות מבנה הפרק – על בסיס מבנה פרשיית המנורה במקרא – משום שהפרק נערך על פי מבנה הפרשייה.

כמו פרשת המנורה בתורה, גם פרק ט בברייתא דמלה"מ עוסק בשלושה עניינים:

- א. הדברים העשויים כמקשה אחת עם מנורת שבעת הקנים (=הקישוטים) – פשט הכתוב ערוך במתכונת מדרש הלכה [מנין ש?; יכול ש? – תלמוד לומר];
- ב. שלושת הדברים שעשיית המנורה מזהב מחייבת לעשות ומעכבת – מקשה, קישוטים וכיכר (ללא הסבר ממצה וכאילו הדבר מובן מאליו);¹⁰
- ג. תכולת כיכר הזהב שממנה נעשתה המנורה – מחלוקת התנאים בשאלה אם הנרות כלולים בכיכר הזהב.¹¹

אכן בעוד שכמו בכתוב אמורה הייתה להיות הפרדה ברורה בפרק זה בין הדיון על "מקשה" לדיון על "כיכר", הרי שבנוסח שלפנינו מופיעים הדברים פתוכים זה בזה. כדי להראות

9. גם פרק י' בברייתא דמלה"מ עוסק (בסופו) בשאלת המקשה אם כי באופן סמוי מעט. בהמשך נדון גם בקטע מהפרק העוסק בסוגיה זו.

10. לחלק זה קיימת מקבילה במנחות כח ע"א: "דתניא 'ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה'. באה זהב באה ככר אינה באה זהב אינה באה ככר. 'גביעיה כפתוריה ופרחיה'. באה זהב באה גביעיים כפתורים ופרחים, אינה באה זהב אינה באה גביעיים כפתורים ופרחים. ואימא נמי באה זהב באה קנים אינה באה זהב אינה באה קנים? ההוא פמוט מיקרי. 'זזה מעשה המנורה מקשה זהב'. באה זהב באה מקשה, אינה באה זהב אינה באה מקשה".

11. מקבילה כמעט שלמה של מחלוקת זו מופיעה במנחות פח ע"ב. מן הראוי לציין כי זוהי מחלוקת על העבר, ולכאורה מה שהיה – היה, כלומר, התנאים נחלקו האם במנורה שנעשתה למשכן ולמקדש נכללו הנרות בכיכר הזהב או לא, וגם אין שום תוצאה מעשית למחלוקת ואין היא באה אלא מצד "דרוש וקבל שכר", הלכה לימות המשיח. אולם לדעת מי שסובר שהנרות אינם כלולים בכיכר הזהב, גם אין חיוב לעורכם על גבי קני המנורה ואף אפשר לעורכם על ידי כמה כוהנים, בעוד מי שסובר שהם כלולים בה סבור כי יש גם חיוב לעורכם דווקא על גבי קני המנורה ועל ידי כוהן אחד כחיוב כולל אחד (כמחלוקת רבי יוסי וחכמים שבברייתא דמלה"מ), משום שאם הם כלולים בכיכר הזהב אזי הסיבה לכך היא גם מצד הסברה האומרת שלא בכדי קיים חיוב לערוך את הנרות דווקא על גבי הקנים ועל ידי כוהן אחד אלא מפני שהם חלק מהכיכר, ואכן כך נפסק להלכה וכך מתואר במסכת תמיד (ראו להלן).

ערבוב-לכאורה זה סימנתי כל פריט בדיון בפסקאות ב-ה להלן באופן שונה: **כל השייך לדיון בתכולת המקשה במודגש וכל השייך לדיון בתכולת הככר בקו תחתון.**

כאן יש להקדים ולציין את מבנה הדיון האופייני לברייתות מבית מדרשו של רבי עקיבא, שהוא בעל ארבעה שלבים של ריבוי ומיעוט הנלמדים מהכתוב. על פי רוב, השלב הראשון – שלב הצגת הנושא של הדיון התנאי – פותח בציטוט חלק מפסוק. לאחר מכן בשלב השני, שלב הריבוי, התנא שואל מניין שיש להוסיף ("לרבות") דבר-מה נוסף הנזכר בקטע על האמור בפסוק המצוטט ועונה שלמדים זאת ממילת ריבוי בפסוק. לאחר מכן, בשלב השלישי – שלב המיעוט וההגבלה – שואל התנא האם יש לרבות דברים אחרים הנזכרים בכתוב ועונה שאין לרבות את הדברים הללו ולמדים זאת ממילה ממעטת בפסוק. בשלב האחרון, שלב ההסבר, שואל התנא מדוע הריבוי נוגע לאותו עניין מסוים בלבד ומסביר מה השוני בין הדברים שבעטיו נכלל הדבר המסוים ולא האחרים.

זו לשונה של הברייתא בפרק ט כפי שהיא לפנינו בקטע גניזה:¹²

(א) "מנורה שעשה משה במדבר היתה באה משלזהב וטעונה מקשה וטעונה גביעים כפתרים ופרחים, שנאמר: 'ועשית מנורת זהב טהור'". שומע אני יעשה איברים וידבקם לה? תלמוד לומר: "ממנה יהיו".¹³

(ב) "מנין לרבות נרותיה? תלמוד לומר "תעשה".

(ג) יכול שאני מרבה גביעים כפתרים ופרחים? תלמוד לומר "אותה".

(ד) מה ראיתה לרבות נרותיה ולהוציא גביעים כפתרים ופרחים? אחר שריבה הכתוב – מיעוט: מרבה אני את נרותיה שנעשים עמה ומוציא אני את הגביעים כפתורים ופרחים שאינן נעשין עמה.

(ה) מנין לרבות מלקחיה ומחתותיה? תלמוד לומר "תעשה"

12. הקטע הובא בגנזי שכתר, עמ' 374 ואילך. כהנא במאמרו הנ"ל (הערה 1) כינה מקור זה בשם "ג2" (להבדיל מקטע "ג1" וטען כי זהו כתב היד הראוי ביותר להיות בסיס לנוסח הפנים של מהדורה מדעית של הברייתא בשל מיעוט השיבושים שבו והיותו בעיניו 'בחיר כתבי היד'. להלן, בקטע שלפנינו, נבחן אם נכונים דבריו. ללשון הברייתא הוספתי כותרות וסימני פיסוק וחילקתיה לפסקאות, בהתאם למבנה הדיון התנאי כפי שהוסבר לעיל. במקור, לא נרשמו שום כותרות וסימני פיסוק או חלוקה לפסקאות ויש לקרוא את הדברים באופן רציף. אין שינויי נוסח או תוכן משמעותיים ניכרים בין נוסחי כתבי היד השונים של הברייתא דמלה"מ בקטע זה, לכן לא התייחסתי לכך, וראו הערה 2. גם בספרי במדבר, פיסקה סא, מצוי נוסח דומה מאוד, מדויק ונכון: "עד ירכה עד פרח – אין לי אלא ירכה ופרחה, גביעיה כפתוריה ופרחיה מנין? תלמוד לומר 'ועשית מנורת זהב טהור...! או יעשה איברים איברים? תלמוד לומר 'ממנה יהיו'".

(ו) יכול שאני מרבה את הצבתים ואת המלקטאות?¹⁴ אחר שריבה הכתוב מיעט. מרבה אני את מלקחיה ואת מחתותיה שאין [צ"ל: שהן] משמשין עמה ומוציא אני את הצבתים ואת המלקטאות שאין משמשין עמה.

(ז) כשהיא באה משלזהב טעונה מקשה. כשאינה באה משלזהב אינה טעונה מקשה. כשהיא באה משלזהב טעונה גביעים כפתורים ופרחים וכשאינה באה משלזהב אינה טעונה גביעים כפתורים ופרחים. כשהיא באה משלזהב באה ככר וכשאינה באה משלזהב אינה באה ככר.¹⁵

(ט) ר' יהושע בן קרחא אומר: "אותה" מככר ואין נרותיה מככר, שנאמר: "ככר זהב טהור תעשה אותה". ומה אני מקיים "ואת כליה"? "כל כליה" – "זהב טהור".

דיון בנוסח הפרק ובתוכנו

כאמור, שני פסוקים בפרשת המנורה הם הבסיס לדיון: הפסוק הראשון (עם כל הפסוקים שאחריו הממוסגרים ב"מקשה"); והפסוק האחרון. הנושאים המרכזיים כאמור בדיון זה הם המקשה והכיכר בהתאמה. תחילה נידונה השאלה מה כלול בהגדרת המנורה כעשויה מקשה אחת זהב, ולבסוף אמורה הייתה להידון תכולת כיכר הזהב שממנה עשויה המנורה. פתיחת הפרק (פסקה א' העוסקת ב"מקשה") נמסרה באופן מדויק וללא שיבושים (אפשר מפני שמדובר בפשט הכתוב וקל היה למוסרי השמועה לזכרו).

לעומת זאת, פסקאות ב-ז (שאמורות היו לעסוק ב"כיכר") משובשות לכאורה עד מאוד.

ניתן להבין ולהסביר באופן כללי – ובקלות רבה – את התהליך שבסופו נתקבע הנוסח שלפנינו. תהליך זה כלל 2-3 שלבי שיבוש, אף כי לא ברור אם אדם אחד שיבש את הנוסח בבת אחת או שהשיבוש התפתח במהלך ההעברות. אך יותר משחשוב להבין כיצד נוצר השיבוש, חשוב להבין את מהותו, ולפיכך ההסבר דלהלן לא בא אלא לסבר את האוזן.

14. כאן מופיע אצל הרמב"ן בפירושו לתורה, משפט נוסף שאינו קיים בכתבי היד של הברייתא המצויים לפנינו ולא ברור מקורו אך הוא הגיוני מבחינת מבנה הדיון כפי שהוסבר לעיל: "תלמוד לומר 'אותה' (ז) ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותיה ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות?". ברם כפי שנראה בדיון להלן, אין לכך משמעות כלשהי.

15. גם בספרי בהעלותך פסקה סא מובא כך אך בקיצור רב ובשינוי הסדר: "אין במנורה [נרות] גביעים כפתורים ופרחים, אלא בזמן שהיא מן הככר מין זהב מין קשה". המילה "נרות" היא שיבוש ברור בכל כתבי היד שבהם המילה מופיעה. קשה להבין מדוע לא מחק זאת כהנא במהדורתו המדעית לספרי [ראו שם עמ' 421 הערה 20]. התלבטותו נוכח השיבוש הברור בכל כתבי היד מוזרה, במיוחד נוכח הבנתו כך לבסוף מהשוואה לברייתא דמלה"מ כאן כמלבי"ם.

כיכר ומקשה - הילכו שניהם יחדיו?

ובכן, דומה שתחילה נשמטה (מזיכרונו של מעביר הברייתא או מההעתיקה שלפניו) פסקה ח' שהייתה המשכה של פסקה א' ובאה בעקבותיה ועימה משפט הפתיחה של פסקה ב. כך, פסקה ב' – ללא משפט הפתיחה שלה, הפכה (כביכול) להמשך הדיון של פסקה א' בנוגע לתכולת ה"מקשה"!

כיצד נתגלה הדבר?

מחיפוש והשוואת כל צירופי המלים בברייתא למקבילותיה, נמצא שבסוגיית הגמרא המקבילה, במנחות פח ע"ב, מובאת ברייתא הדנה בתכולת כיכר הזהב שממנה נעשתה המנורה:

...דתניא "ככר זהב טהור יעשה אותה". למדנו למנורה שבאה מן הככר, מנין לרבות נרותיה? תלמוד לומר "את כל הכלים האלה". יכול שאני מרבה אף מלקחיה ומחתותיה? תלמוד לומר: "אותה" דברי רבי נחמיה.

זוהי ברייתא "מקוצרת", משום שמהדיון בה הושמט ההסבר (השלב האחרון של הדיון) שבגיננו לא נכללו המלקחיים והמחתות בכיכר הזהב (הסיבה הנזכרת רק בברייתא דמלה"מ). אם נשווה את תחילת הדיון בסוגיה בברייתא דמלה"מ בפסקה ב' לברייתא שבגמרא, ניוכח לדעת שבברייתא דמלה"מ נשמט לגמרי משפט פתיחת אותה ברייתא שבגמרא ("ככר זהב טהור יעשה אותה". למדנו למנורה שבאה מן הככר"), והדיון מתחיל ישירות בשלב הריבוי, בשאלה "מנין לרבות נרותיה?". ברור אפוא שהברייתא דמלה"מ הייתה מצויה לעורכי הגמרא בנוסח מדויק, שקדם לנוסח הברייתא המשובש שלפנינו.

בעקבות השמטה זו, סבר מעביר הברייתא בטעות שתחילת פסקה ב' שייכת לדיון ב"מקשה" ואם כן לא ייתכן היה לדעתו שהתשובה על השאלה "מנין לרבות נרותיה?" תהיה (כפי שבאמת היה) "תלמוד לומר 'את כל הכלים האלה'", שהרי משפט זה שייך לדיון ב"כיכר" ואילו הוא סבר שעדיין מצוי הוא (בטעות) באמצע הדיון על ה"מקשה". לכן עתה החליף מעביר הברייתא משפט זה במילה "תעשה" השייכת לפסוק הראשון, השייך לדיון על ה"מקשה", ובכך הוסיף שיבוש על שיבוש.

שיבוש זה לא מנע ממוסר הברייתא להשתמש במילה "אותה" מהפסוק האחרון השייך לדיון על ה"כיכר", כדי למעט מרכיב נוסף, בלי לשים לב לכך שאם הוא עוסק ב"מקשה", המילה "אותה" השייכת לדיון ב"כיכר" כלל אינה שייכת לדיון ולא ניתן ללמוד ממנה מה לא נכלל ב"מקשה". מעתה עסק הדיון הן ב"מקשה", הן ב"כיכר", כאילו הם עניין אחד.

למרות זאת, נדמה היה למעביר הברייתא שעדיין הוא עוסק בדיון ב"מקשה" ועליו לסיימו תחילה. לכן הוסיף שיבוש על שיבוש ובמקום לדון בשאלה "יכול שאני מרבה מלקחיה ומחתותיה? תלמוד לומר "אותה". מה ראיתה לרבות נרותיה ולהוציא מלקחיה

ומחתותיה? אחר שריבה הכתוב, מיעט: מרבה אני את נרותיה שנעשים עמה ומוציא אני את מלקחיה ומחתותיה שאינן נעשין עמה", כבברייתא שבגמרא, הוא שינה את הנוסח לשאלה "יכול שאני מרבה גביעים כפתרים ופרחים? תלמוד לומר "אותה". מה ראיתה לרבות נרותיה ולהוציא גביעים כפתרים ופרחים? אחר שריבה הכתוב, מיעט: מרבה אני את נרותיה שנעשים עמה ומוציא אני את הגביעים כפתורים ופרחים שאינן נעשין עמה", כאילו הדיון נוגע לפרטים שבפסוק הראשון העוסק ב"מקשה". כך נוצר מצב שהאמור בפסקה ג' סותר מיניה וביה את האמור בפסקה א' שהיא פשט הכתוב.

יש לשער כי מאן-דהו שם ליבו לטעות ותיקן את הנוסח כהערה בצד הכתוב, אך אחד מן הבאים אחריו לא הבין את הערת התיקון ובמקום לתקן הוסיף קלקול על גבי קלקול ולהערה שנכתבה בצד העמוד הוסיף שאלה באותו סגנון מבלי להבין כלל את תוכן הברייתא. כך נוספו שאלות דומות לא רק לגבי הגביעים הכפתורים והפרחים אלא גם לגבי המלקחיים והמחתות ולבסוף גם הצבתים והמלקטאות, לפי סדר הופעתם בהערות הללו.

בנקודה זו נבהיר שתרגום אונקלוס למילים "מלקחיה ומחתותיה" הוא "צבתהא ומחתיתהא" ואילו התרגום המיוחס ליונתן גורס "מלקטיהא ומחתייתא". אם כן, לפי התרגומים, הצבתים והמלקטאות גם יחד אינם אלא תרגום למלקחיים שבכתוב ואין הם חלקים או כלים נוספים השייכים למנורה. כיצד "נכנסו" אפוא הצבתים והמלקטאות לדיון בברייתא דמלה"מ נוסף למלקחיים? כאמור, רגליים לדבר שתחילה הם נכתבו בצד הדף כתרגום ופירוש למלקחיים; ואחר כך, כתוצאה מאי-הבנה, הם שולבו כחלק מהדיון בפסקאות ה-ז שהומצא מדמיונו היוצר של מעביר הברייתא ויש למוחקו.¹⁶ כשנזכר בקיומה של פסקה ח או גילה שנשמטה, הוסיף והשלים אותה אחד ממעבירי הברייתא לאחר הדיון שהמציא לגבי תכולת ה"מקשה" שכלל עתה גם את הדיון שנעלם לגבי ה"כיכר".

כאמור, הסבר משוער זה בנוגע להתפתחות הנוסח המשובש אינו הכרחי ואפשר שהשיבוש התפתח באופן אחר; אכן, חשוב יותר להבין מה השיבוש ובהתאם על מה היה הדיון – שהוא ביסודו פשוט וקצר – כדי לשחזר את הנוסח המקורי של הפרק. לכאורה, במצב שנוצר עקב שיבוש הפרק בברייתא דמלה"מ והערבוב בין הדיונים על המקשה והכיכר, ניתן היה לחשוב שמה שכלול במקשה כלול גם בכיכר, כך שלכאורה גם הנרות עשויים

16. ממילא, לא ניתן ללמוד מהופעת מילים אלו בטקסט על תקופת חיבורה של הברייתא אלא לכל היותר על התקופה שלאחריה הופיעו שיבושי הנוסח. ייתכן אפוא שהללו מאוחרים לתקופה שבה התרגומים כבר היו מצויים ביד כול. מילים אלו גם אינן משנאיות ואינן מופיעות בשום משנה או ברייתא (השוו למשל למילה "קונטיס" או "קונדס" שאינה מקראית אך מופיעה בברייתא דמלה"מ וגם בברייתות במסכתות סוכה ועירובין) ואין להן מקבילה בלשון מתקופה זו – מה שמוכיח שאינן חלק מהטקסט המקורי של הברייתא. אם כן הברייתא דמלה"מ בנוסח המשובש שלפנינו נוצרה בתקופה מאוחרת לתלמוד הבבלי!

מקשה אחת עם המנורה. עוד נחזור ונדון בהשפעה האפשרית של שיבוש זה על נוסח הגמרא במנחות פח ע"ב להלן ועל הבנת הראשונים את הסוגיה.

פסקה ט המסיימת את הפרק, גם היא כמו פסקה א' מצויה בידינו ללא שיבושים. היא מביאה את שיטת רבי יהושע בן קרחה לגבי תכולת הכיכר, שמקורה לפי סגנונה בבית המדרש של רבי ישמעאל (לשון "קיום": "ומה אני מקיים?"), הנוקט שהנרות אינם נכללים בכיכר הזהב שממנו נעשתה המנורה). הפסקה מסיימת את הדיון בפרק, בדיוק כבגמרא מנחות פח ע"ב (כפי שנראה להלן), אלא שבגמרא הדיון עבר פיתוח נוסף, אמוראי-בבלי, עם הנמקה מעט דחוקה לגבי פיות הנרות.

הצעת תיקון

מעתה, קל לשחזר מחדש ובאופן מדויק – הן מבחינת המבנה של ארבעת השלבים, הן מבחינת סדר הפסקאות בכל סוגיה, הן מבחינת התוכן – את הפרק כולו (הערות וביאורים לנוסח הברייתא מופיעים בסוגריים מרובעות):

[דיני המנורה כשהיא עשויה מקשה מזהב, הנידונים בפסוק הפותח בפרשת תרומה העוסק במנורה]

(א) מנורה שעשה משה במדבר היתה באה משל זהב, וטעונה מקשה וטעונה גביעים כפתורים ופרחים, שנאמר "ועשית מנורת זהב טהור [מקשה תעשה המנורה ירכה וקנה גביעה כפתוריה ופרחיה]". שומע אני שיעשה איברים וידביקם לה? תלמוד לומר "ממנה יהיו".

(ח) כשהיא באה משל זהב טעונה מקשה. כשאינה באה משל זהב אינה טעונה מקשה. כשהיא באה משל זהב טעונה גביעים כפתורים ופרחים וכשאינה באה משל זהב אינה טעונה גביעים כפתורים ופרחים. כשהיא באה משל זהב טעונה ככר וכשאינה באה משל זהב אינה ככר.¹⁷

[דין כיכר הזהב (הפסוק המסיים את עניין המנורה. דבי ר' עקיבא)]
"ככר זהב טהור יעשה אותה" – למדנו למנורה שבאה מן הככר. מנין לרבות נרותיה? תלמוד לומר "את כל הכלים האלה". יכול שאני מרבה מלקחיה ומחתותיה? תלמוד לומר "אותה".

מה ראית לרבות נרותיה ולהוציא את המלקחיים והמחתות?

17. כפי שניכר לעין, מקומה של פסקה ח' הוא כאן, ולא בהמשך כבכתבי היד, שכן היא המשותפת למקשה ולכיכר ולפיכך משמשת כחוליית מעבר בין הנושאים.

אחר שריבה הכתוב [את כל הכלים האלה" = נרותיה, ולכאורה גם מלקחיה ומחתותיה], מיעט [לומר "אותה", ואעפ"י שהסדר הפוך] מרבה אני את נרותיה משמשין עמה ומוציא אני את המלקחיים והמחתות שאין משמשין עמה.¹⁸

[דין כיכר הזהב (הפסוק המסיים את עניין המנורה. דבי ר' ישמעאל)]

ר' יהושע בן קרחא אומר: "אותה" מככר ואין נרותיה מככר, שנאמר "ככר זהב טהור יעשה אותה". ומה אני מקיים "ואת כל כליה"? "כל כליה" [כלומר, כל חלקי כליה, גם פיות הנרות ייעשו מ] "זהב טהור" [ללא ההנמקה הנוספת ואולי המאוחרת כבגמרא; הנמקה שהיא הסבר דחוק מעט].

ראינו אפוא שפסקאות ב-2 של פרק ט בברייתא דמלה"מ משובשות, וכי פסקה שלמה, היא פסקה ח', אומנם אינה משובשת אך אינה מצויה במקומה הנכון. עוד ראינו כי שיבושים אלה קיימים גם בכתב יד זה שמהגניזה. לבסוף הראינו כי ניתן לשחזר את נוסחו המקורי של הפרק בקלות ובדיוק רב, על פי הכתוב בתורה ומתוך השוואה פשוטה לברייתא בגמרא במנחות, אשר משמרת את נוסח הברייתא דמלה"מ לפני שחלו בו השיבושים שלפנינו.

בפירושו לתורה ביקש הרמב"ן להסביר את הפסקאות המשובשות הנ"ל לפי השיטה הנוקטת שהנרות כלולים בכיכר הזהב. זו לשונו:

ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחיים והמחתות כלן עמה מקשה, ואין המלקחיים צבתים, אבל עשה על פי הנרות טס של זהב פותח וסוגר ושוכב עליו שלא ייפול בשמן דבר, כאשר עושים היום במנורות של מלכים, והוא מלשון "ולשוני מודבק מלקוחי" (תהילים כב, טז), שיקרא מה שעל הלשון ומתחתיו "מלקוחים", שהם לוקחים הלשון באמצעם. והמחתות הם ספלים שתחת כל נר ונר לחתות ניצוצי אש שיפלו ממנה, והכל מקשה ובאין מן הכיכר. אבל הצבתים והמלקטים שאין תשמישן בעצמה, אבל הם כלים נפרדים ממנה ואינן חבור בה אין באין מן הכיכר כלל. וכן מיעטו בברייתא זו גביעה כפתוריה ופרחיה, שאם רצה שלא לעשותה עמה מקשה רשאי. ונתן הטעם, לפי שאין נעשין עמה, כלומר שאין מעכבין בה, שאם עשאה של שאר מיני מתכות אינה באה גביעים כפתורים ופרחים (מנחות כח ע"א), אבל קנים מעכבין בה לעולם.

ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כליה (שמות לז, כד), לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשימושה, והראויין לה, זהב, והם הצבתים והמלקטאות שצריכין לכל המנורות בתשמישן. וכן לכל כלי המשכן וגו' (שם כז, יט), כלים

18. קטע חשוב זה – מהמילים "מה ראית לרבות נרותיה" ועד "והמחתות שאין משמשין עמה" – הושמט בגמרא כנראה מטעמי קיצור, כמו גם הדיון ממנחות כח ע"א השייך לפסקה ח'. קיצורים אלו הקשו מן הסתם על פרשני הגמרא להבחין בזהות של הברייתות המובאות בגמרא לקטעים המתאימים בברייתא דמלה"מ.

הצריכים למשכן, לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת. אבל כבר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה, הם הנזכרים בה וכולם מקשה עמה.

הרמב"ן ביקש אפוא להסביר כי המלקחיים והמחתות הם חלק מהקישוטים או הנרות – באמצעות פרשנות לשונית מורכבת – ואילו בצבתים ובמלקטאות הוא משתמש להסבר ותרגום של המלקחיים והמחתות שבכתוב. כל זה כדי ליישב את נוסח הברייתא דמלה"מ המשובש שלפנינו. אכן, לא עלה על דעתו של הרמב"ן שהנוסח שלפנינו משובש, ומסיבה זו גם האחרונים לא הצליחו לעמוד על השיבושים הללו ולתקנם.¹⁹

מכלל דברינו עולה כי אין בפרק ט של הברייתא דמלה"מ שום מחלוקת לגבי העובדה שרק קישוטי המנורה כלולים כמקשה אחת במנורת שבעת הקנים העשויה זהב, ואילו הנרות ובוודאי שאר כלי המנורה אינם כלולים במקשה – ממש כפשט הכתוב. לעומת זאת, כיוון שמפשט הכתוב לא ברור מה נכלל בכיכר הזהב שממנו נעשתה המנורה, נחלקו התנאים אם כיכר הזהב כוללת את הנרות.

עובדה זו – היינו העובדה שהנרות נפרדים מהקנים – איננה עניין מוסכם רק בפרק ט. גם סיומו של פרק י בברייתא דמלה"מ מורה ללא כל ספק שעניין זה מוסכם היה על כל התנאים וכדלהלן.

ה. פרק י בברייתא דמלה"מ

עיון בסוגיית הגמרא במנחות פח ע"ב (שבה נדון להלן) מעלה שבמהלך הדיון בגמרא, מצוטט קטע מפרק י של הברייתא דמלאכת המשכן. נשווה אפוא תחילה את נוסח הדברים בגמרא לנוסח שבברייתא דמלה"מ פ"י.

ההבדל בניסוח בין שני המקורות נובע בין השאר מהשאלה השונה המוצגת בהם. בעוד בגמרא השאלה היא כיצד מיטיבים את הנרות, כאשר ההטבה כוללת גם את ההדלקה, הרי שבברייתא דמלה"מ השאלה היא כיצד מדשנים את הנרות, כלומר כיצד מנקים אותם ואין בברייתא שום התייחסות להדלקה, ומשמע שמבחינה עקרונית ניתן היה להדליק אף שלא על גבי קני המנורה, גם למי שסובר שהדישון צריך להתבצע על גבי הקנים:

הנוסח בברייתא דמלה"מ פרק י:

19. מנחם כהנא (בהערותיו לספרי במדבר, ירושלים: מאגנס, תשע"א) דן בהרחבה בפיסקא סא בכל הסוגיה של מאמר זה. אין להמעיט בגודל העבודה היסודית שעשה, כולל הבאת מקורות שלא היה באפשרותי להביא מפאת קוצר היריעה, וכולל התייחסות למרבית הקשיים שהועלו כאן, אלא שהוא לא הציע מזוור לקשיים אלה. דרכי בנייתו המקורות שונה משלו ומובילה גם לפתרון הבעיות.

כיצד מדשנן? מעבירים מעל גבי המנורה ומניחם באהל ומקנח בספוג. נמצאו כל הכהנים עסוקים בנר אחד, דברי ר' יוסי.²⁰ וחכמים אומרים: לא היה מזיזין ממקומן אלא על גבי המנורה מדשנן, שנאמר "על המנורה הטהורה יערך את הנרות".

הנוסח במנחות פח ע"ב:

כיצד עושה? מסלקן ומניחן באהל ומקנחן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן. חכמים אומרים: לא היו מזיזין אותה ממקומה [והתיקון המוצע שם: לא הייתה זהה ממקומה, דהיינו בעת ההטבה].

ברור שמקור הברייתא שבגמרא הוא בברייתא דמלה"מ, אף כי בנוסח שונה מזה המוכר לנו מכתבי היד, ומסתבר שעורך הגמרא התיר לעצמו לשנות מעט את הניסוח בהתאם לצרכיו, שכן הוא מצטט בקיצור רק את המשפט הנוגע לדיון בסוגיה הנידונה ומקצר במילותיו (תוך שהוא מדבר על כל נר בעוד בברייתא מדובר בכל הנרות יחד) אך ככלל הנוסח דומה לזה שלפנינו. יחד עם זה, נשתמר בברייתא דמלה"מ בנוסח שלפנינו, הנוסח המקורי שהובא גם בגמרא "לא היו מזיזין אותה ממקומה".

יסוד מחלוקת התנאים הוא בהסבר המילה "על" בפסוק. לפי ר' יוסי, משמעותה "על יד" (כלומר "בסמוך", משמעות של דרישה מינימלית, ותפסת מרובה לא תפסת) בעוד לחכמים משמעותה "על גבי" (משמעות של דרישה מרבית מצמצמת ודוקנית, כמצוי לגבי ענייני המשכן והמקדש). אם כן גם כאשר הגמרא קובעת ש"לא היתה זהה ממקומה", הכוונה היא רק שבפועל לא הסירו את הנרות מעל גבי הקנים בעת העריכה, ולכן היה גם צורך

20. רבי יוסי סבור שהכוונה יכולים לדשן כל נר בנפרד, כאשר הוא נפרד מהקנה שלו, ולכן ניתן לדשן גם ע"י יותר מכהן אחד. השווה הד מחלוקתו של רבי יוסי עם חכמים לגבי מספר המדשנים, גם בספרא אמור יג, י: "יערוך אותו אהרן ובניו - מה תלמוד לומר? לפי שנאמר 'אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות' [ומשמע - יחד], יכול יהיה כהן אחד נכנס בשבעה נרות [ויהיו נחשבים כנר אחד על ידי המנורה המחברת אותם ולכן רק כהן אחד יערוך את כל הנרות]? תלמוד לומר 'להעלות נר תמיד' [והכוונה את כל הנרות יחד תמיד, אם כן אכן כך ראוי!]. יכול לא יהיה כהן אחד נכנס בשבעה נרות אבל יהיו שבעה כהנים נכנסים בשבעה נרות [והכוונה - לערוך כל נר בנפרד]? תלמוד לומר 'יערוך אותו אהרן ובניו'. הא אהרן ובניו אינן עורכים אלא אחד [את כל הנרות כאילו הם נר אחד, ושבנו למסקנה הראשונה דלעיל!]. אם כן המסקנה בספרא היא כחכמים ולא כרבי יוסי, וכפי שנפסק במשנה במסכת תמיד, שרק כהן אחד זוכה בפיס בדישון כל המנורה. ויש להקשות: וכי לא ידע רבי יוסי על הפיס? ויש לומר שרבי יוסי מסכים שכאשר מדשנים את הנרות על גבי המנורה צריך לעשות זאת כוהן מסוים אחד, אך כאשר בדיעבד אין הם מצויים על הקנים, לא קיים חיוב שכזה. אפשר שהדבר בא לידי ביטוי ביום הכיפורים, כאשר הכוהן הגדול היטיב את הנרות שעדיין דלקו (בעיקר בהטבה השנייה) ואילו הכוהן שזכה בפיס באותו בוקר דישן נרות שכבו, וכן בהלכה הקובעת שזר המדליק נר שדושן ונערך בהיכל ושהוצא אחר כך לעזרה אינו חייב, וצ"ע.

בכיסויים הניתנים להנעה ופתיחה לצורך הניקוי, אך אין הכוונה שהנרות נעשו כמקשה אחת עם הקנים.

הדיון בפרק י כולל למעשה שלוש מחלוקות (המשתלשלות זו מזו) בהסבר הכתוב:

- א. מחלוקת (סמויה, המופיעה במפורש בפרק ט) אם הנרות כלולים בכיכר הזהב;
 - ב. מחלוקת לגבי מקום הדישון והעריכה – על גבי הקנים או ליד המנורה באהל מועד;
 - ג. מחלוקת לגבי מספר הכוהנים המעורבים בדישון. מחלוקת זו נזכרת גם בספרא אמור (לויקרא כד, ג). אולם עורך הגמרא מתייחס לשתי המחלוקות הראשונות בלבד ומתעלם מהשלישית משום שהיא אינה חלק מהדיון שלו. נראה אפוא שאף שעורך הגמרא הכיר את הברייתא כולה עד כדי יכולת ציטוט מדויקת, הוא ערך אותה בקיצור בהתאם לצרכיו. הרי לנו שהברייתא דמלה"מ בנוסח שלפנינו בכתבי היד משמרת בקטע זה נוסח "מלא" יותר של הסוגיה המקבילה בתלמוד הבבלי ומן הסתם גם קדום יותר, שהיה מצוי לעורך הגמרא המצטט אותו במדויק תוך עריכת התאמה לצרכיו.
- למרות כל האמור לעיל, מהדיון בגמרא במנחות פח ע"ב, נראה להלן שלכאורה גם הנרות נעשו כמקשה אחת עם המנורה וכחלק ממנה. האומנם?

ו. המקבילה לפרקים ט-י של הברייתא דמלה"מ בבבלי, מנחות פח ע"ב

סתירה חזיתית

התבוננות בסוגיית הגמרא במנחות פח ע"ב מלמדת על סתירה לכאורה לאמור עד כה. בסוגיה זו מבואר לכאורה כי קיימת זהות בין כיכר ומקשה.

אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב ששת: נר שבמקדש של פרקים הוה. קסבר, [כאן מצויה לכאורה הסתירה] כי כתיב ככר ומקשה – אמנורה ונרותיה כתיב, כיון דמיבעיא הטבה, אי לאו דפרקים הוי לא הוה מטייבא ליה. מיתיבי: כיצד עושה? מסלקן ומניחן באוהל ומקנחן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן? ! הוא דאמר, כי האי תנא דתניא: חכמים אומרים: לא היו מזיזין אותה ממקומה. מכלל, דאי בעיא ליה לאו זוהו מצי מזיז לה? ! אלא אימא: לא היתה זזה ממקומה. ומאן חכמים? ר' אלעזר הוא, דתניא: רבי אלעזר ברבי צדוק אומר: כמין טס של זהב היה לה על גבה. כשהוא מטיבה – דוחקו כלפי פיה; כשהוא נותן בה שמן – דוחקו כלפי ראשה.

ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא: מנורה ונרותיה באות מן הככר ואין מלקחיה ומחתותיה מן הככר. ר' נחמיה אומר: מנורה היתה באה מן הככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה באות מן הככר. במאי קא מיפלגי? בהאי קרא דתניא: "ככר זהב טהור יעשה אותה". למדנו למנורה שבאה מן הככר, מנין לרבות נרותיה? תלמוד לומר "את כל הכלים האלה". יכול שאני מרבה אף מלקחיה ומחתותיה?

תלמוד לומר "אותה", דברי רבי נחמיה. קשיא רבי נחמיה אדרבי נחמיה! תרי תנאי ואליאבא דרבי נחמיה. ר' יהושע בן קרחה אומר: מנורה באה מן הככר ואין מלקחיה ומחתותיה ונרותיה באה מן הככר, ואלא מה אני מקיים "את כל הכלים האלה"? שהיו כלים של זהב. זהב בהדיא כתיב בו "ועשית את נרותיה שבעה והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור"? לא נצרכא אלא לפי נרות, סלקא דעתך אמינא: הואיל ופי נרות אשחורי משחר, התורה חסה על ממונן של ישראל, וליעבד זהב כל דהו, קמ"ל.

שיטות הראשונים בהסבר הסוגיה והקשיים בהסבריהם

ואכן, הראשונים – רש"י ובית מדרשו, הרמב"ן והרמב"ם – כבר עמדו על קושי זה והציעו הסברים שונים. נציע אפוא את פירושיהם ונעמוד על הקשיים המצויים בהם.

שיטת רש"י והמיוחס לרש"י: זהות בין תכולת הכיכר למקשה זהב

פירושו של רש"י שהיה מצוי בידי רב"א והפירוש המיוחס לו שנדפס כפירוש רש"י (כנראה מכתובת אחד מתלמידיו) צועדים בדרך דומה:

פירש"י המובא בכת"י שהיה בידי הרב בצלאל אשכנזי:

נר של מקדש – נרות של מנורה שבהן נותנין את השמן והפתילה. של פרקים – של חוליות, לא של חוליות ממש שיוכל לפורקן ולסלקן מן המנורה אלא שיכול לכופפה למטה ולזוקפה במקומה ובלעז פליירי. קסבר כי כתיב ככר ומקשה – דמשמע מחתיכה אחת יעשה הכל. אמנורה ונרותיה – הנרות הם מחוברים בה מאותה חתיכה עצמה ואין יכול לסלקן בשעת הטבה לגרוף את הדשן ואי לאו דמפרקא הואי שיכול לכופפה לא היה מתטיבה יפה.

הפירוש המיוחס לרש"י (בדפוס; כנראה מתלמידי רש"י):

נר של מקדש – נרות הקבועים במנורה שמדליק בהן שקורין קרושוליי"ש של פרקים היה – של חוליות. לא שהיה יכול ליטלן אלא מן המנורה עצמה היו הנרות כדכתיב 'מקשה', אלא היינו של פרקים – שהיו קנים שבהם הנרות קבועים דקים הרבה והיה יכול לכופפן ולהטותן למטה בשעת הטבה ולהשליך הדשן חוץ ולזוקפה בשעת הדלקה. של פרקים – שהנרות היו קבועות במנורה אבל היה כסוי שלהן כסוי מלמעלה כמין טס, שהיה יכול ליטלו כל שעה שירצה, והיינו של פרקים אמנורה ואנרות כתיב (שם). נרותיה קרי למקום הנחת השמן וזהו ודאי הוה מקשה, וכיון דבעיא הטבה אי לא דהוי הכיסוי של פרקים שיכול לסלקן לא מתייבנא, והיינו חכמים, וכדמתרין לה לקמן וכן כולה. כך שמעתי. קסבר כי כתיב ככר ומקשה אמנורה ונרותיה כתיב – שהמנורה והנרות היו מחתיכה אחת וכיון דבעי הטבה אי לאו דשל פרקים היתה, שהיה יכול לכופפה ולנטות ולזוקפה ולפנות את הדשן, לא הוות מתייבב.

כיכר ומקשה - הילכו שניהם יחדיו?

רש"י כדרכו, מפרש את הסוגיה בפשטות. אולם רש"י אינו מסביר מדוע מניחה הגמרא בהסבר הבסיסי של דברי רב ששת, שהנרות כלולים במנורה הן מבחינת ה"כיכר" הן מבחינת ה"מקשה". הנחה זו אינה מתיישבת לכאורה עם העובדה שבמחלוקת התנאים לשיטת רבי נחמיה בהמשך הסוגיה, הנרות כלולים במנורה - לדעה הסוברת כך - רק מבחינת ה"כיכר". היא אף אינה הולמת את פשט הכתוב, שאינו כולל את הנרות במסגרת ה"מקשה" כנ"ל. ברור גם שרש"י אינו מתייחס כלל לפרקים ט-י של הברייתא דמלה"מ ויש לשער שאף אם הייתה מצויה בידיו לא יכול היה רש"י להשתמש בה בשל שיבושיה.

חכמי הגמרא מעלים את האפשרות שרב ששת סובר שהן המנורה הן הנרות כלולים בחיובי המקשה והכיכר וכי עשייתם "פרקים" המיועדת לאפשר את ניקוי הנרות אינה סותרת זאת. רש"י כותב שכדי שניתן יהיה לנקות את הנרות, יש לעשות הן את קני המנורה הן את הנרות - מתפרקים. דומה כי אפשר להציע שלושה פירושים לאופן שבו נעשו המנורה ונרותיה "פרקים", חוץ מעשיית הנרות עצמם משני חלקים - ביזך ומכסה:

1. הקנים נעשו גמישים. הסבר זה בעייתי ביותר מפני שכיפוף חוזר של הקנים היה גורם עם הזמן להתעייפות החומר ועיוות הקנים או אף שבירתם.
 2. הקנים נעשו חוליות חוליות. רש"י אינו מתייחס לכך שהקושי העיקרי בעת הדישון אינו עצם ניקוי הנרות משאריות השמן והפתילה אם אין להם כיסוי מתפרק, אלא שפיכת השמן מנרות אחרים בעת ניקוי הנרות, וזה יכול להימנע רק ע"י כיסוי הנרות. אם כן למה מועילה עשייתם חוליות חוליות? ועוד ועיקר: הרי באופן זה אין המנורה עשויה מקשה אחת?
 3. רק הנרות עצמם נעשו משני חלקים אך הקנים וחיבור הנרות לקנים נעשו מקשה אחת. הסתירה היא מיניה וביה. לא ברור מה הטעם לחילוק כזה: או שהכול צריך להיות מקשה אחת ממש או שאין צריך מקשה כלל. וקשה, והרי שאלה זו כשלעצמה הייתה צריכה להוכיח שאין במשפט "לא היתה זהה ממקומה" כוונה לומר שהנר נעשה מקשה עם הקנים אלא רק שהנר לא הוזז ממקומו בעת הדישון/ההטבה.
- רש"י כנראה היה ער לכך שלפי הסברו קיים קושי בסיסי בהסבר הפסוק "על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני ה' תמיד", שכן כאמור אם הכוונה לחייב לערוך את הנרות דווקא על גבי הקנים, הדבר מיותר אם הנרות נעשו מקשה אחת עם הקנים, ולכן בפירושו לתורה הוא מפרש אותו בשונה מהספרא:

עַל הַמְּנֵרָה הַטְּהָרָה – שהיא זהב טהור. דבר אחר: על טהרה של מנורה, שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר" [כלומר, כאשר המנורה נקיה, יערוך עליה את הנרות].

פירושו בתחילתו "על טהרה של מנורה", הוא ציטוט מהספרא אמור י"ג, יב, אולם שם דרשו כך: "על המנורה הטהורה - על טהרה של מנורה, שלא יסמכם בקיסמים ובצורות",

כלומר יש לקבוע את הבזיכים בקנים ללא חציצה של גורם כלשהו, אפילו אם אינו מקבל טומאה (כדי למנוע מעבר טומאה מהמנורה לנרות או להפך, וממילא משמע גם שיש לערוך את הנרות על הקנים, דווקא כאשר המנורה טהורה אך אם נטמאה המנורה יש לטהרה תחילה ורק אח"כ לעורכם עליה), וממילא ברור שלשיטת הספרא, הנרות לא נעשו כמקשה אחת עם הקנים, בניגוד גמור לפירוש רש"י,²¹ וגם אין הכוונה לומר לערוך את הנרות כאשר הם נקיים, שהרי הדבר ברור ומובן מאליו, וצ"ע. רש"י אינו מתייחס כלל לברייתא דמלה"מ בנוסח שלפנינו בה מצוטט הפסוק, ולקושי הנובע מהעמדת הדברים לפי תירוץ הגמרא לפי שיטת רבי אלעזר ברבי צדוק.

שיטת הרמב"ן: זהות בין תכולת הכיכר למקשה זהב

אין בידינו פירוש של הרמב"ן למסכת מנחות, אלא רק את התייחסותו לסוגיה בפירושו לתורה. קיים שוני בין נוסח הסוגיה לפי פירושו לנוסח המצוי לפנינו בגמרא. כיוון שאין בידינו כתב יד של התלמוד בנוסח התואם לסוגיה כפי שמביאה הרמב"ן, מסתבר יותר לומר שהרמב"ן כתב מחדש את הדיון מזיכרונו (בהיעדר גמרא בידו בעת כתיבת הפירוש?) ובעיבוד משלו לפי מסקנות הדיון ובתוספת הסברים משלו.²² להלן השוואה בין נוסח הרמב"ן לנוסח הגמרא בתוספת ביאור שלנו בסוגריים מרובעות:

<p>[ציטוט דברי התנא החולק על רבי נחמיה בברייתא הראשונה:] מנורה ונרותיה באות מן הככר ואין מלקחיה ומחתותיה מן הככר.</p> <p>[ציטוט מהברייתא השניה] מנין לרבות נרותיה? תלמוד לומר "את כל הכלים האלה".</p>	<p>כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מכיכר ולא מלקחיה ומחתותיה.</p> <p>ומה אני מקיים "את כל הכלים האלה"? לרבות את הנרות, דברי רבי יהודה.</p> <p>רבי נחמיה אומר: מנורה באה מכיכר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה.</p>
---	--

21. עיין גם במלבי"ם כדברינו.

22. יושם לב: אף כי אין לשלול בוודאות שהיה לפנינו נוסח שונה מזה שלפנינו לבבלי מנחות, שכן בידינו רק 2-3 כתיבי יד של התלמוד הבבלי למנחות, הרי שהרמב"ן מערב את סגנונות בתי המדרש של רבי עקיבא ורבי ישמעאל בניגוד לגמרא שלפנינו, ולכן נראה לי יותר שמדובר בעיבוד שלו לסוגיה).

<p>ר' נחמיה אומר: מנורה היתה באה מן הככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה באות מן הככר.</p> <p>[ציטוט משיטת ר' יהושע בן קרחה]</p> <p>ואלא מה אני מקיים "את כל הכלים האלה"? שהיו כלים של זהב.</p> <p>[הסבר של הרמב"ן לפי שיטת רב ששת ורבי אלעזר ברבי צדוק והתנא החולק על רבי נחמיה בבבליא הראשונה בגמרא. הסבר זה של הרמב"ן אינו מופיע בגמרא והוא הסברו שלו. ואכן בגמרא לא נאמר כלל שהנרות נעשו מקשה עם המנורה לא לדעת רבי יהודה ולא לדעת רבי נחמיה, אלא רק בהווא אמינא להסבר דברי רב ששת]</p> <p>זהב בהדיא כתיב בו "ועשית את נרותיה שבעה והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור"? לא נצרכא אלא לפי נרות.</p>	<p>ומה אני מקיים את כל הכלים האלה? שיהיו כלן של זהב.</p> <p>ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות מקשה עמה, ואף על פי כן יקראם הכתוב הכלים האלה, מפני שהם כלים לקבול השמן, ויש להם שם בפני עצמן, ובשאר המנורות נעשים נפרדין ממנה.</p> <p>ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה.</p> <p>והנה על דעת רבי יהודה לא יבא במשקל הכיכר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה, לא כלים נפרדים ממנה כלל.</p> <p>ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה? שיהיו כלן של זהב, ולא נצרכא אלא לפי נרות.</p>
---	---

הרמב"ן כנראה שם ליבו לקושי הקיים בדיון בגמרא בדברי רב ששת ולכן הציע הסבר שונה המתאים רק לשיטת רבי נחמיה ולא לשיטת רבי יהודה (שהרי לפי הסבר הרמב"ן שיטת רב ששת תואמת לשיטת רבי יהודה):²³

23. כאמור, יש לשער שייחוס הדעה החולקת על רבי נחמיה כשייכת לשיטת רבי יהודה – על ידי הרמב"ן – נובעת מהיותו של רבי יהודה בר-הפלוגתא השכיח של רבי נחמיה ולא מנוסח שונה של התלמוד.

ועל דרך הפשט יאמר [הסבר התואם כאמור לשיטת רבי נחמיה] 'ככר זהב טהור יעשה אותה, את כל הכלים האלה' – יעשה זהב טהור, כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב כלל, וכן במעשה אמר (להלן לז כג): ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור, ואין זהב טהור חוזר רק על המלקחיים והמחתות, וחזר ואמר (שם כד): ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה, שעשה כל כליה זהב טהור ולא מן הכיכר. ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן, שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים, כמו שנאמר במסעות (במדבר ד ט): וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם. והכתוב שאמר (שם ח ד): עד ירכה עד פרחה מקשה היא, כפי פשוטו כך נראה, שגופה מקשה ולא נרותיה (שאינם נזכרים בקטע זה). וכל זה לפי שיטת הגמרא.

אף שהרמב"ן הסביר את הסוגיה כפי שהסביר, הרי שבפירושו לפסוק "על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני ה' תמיד" (ויקרא כד, ד), ציטט הרמב"ן את לשון הספרא על אתר ללא כל תוספת הסבר: "על המנורה הטהורה – על טהרה של מנורה, שלא יסמכם בקסמים ובצרורות. יערוך את הנרות לפני ה' – שלא יתקן מבחוץ ויכניס". ברור שהסבר הספרא הולם רק את הדעה שלפיה הנרות אינם עשויים מקשה אחת עם המנורה (שיטת רבי נחמיה), ואין הרמב"ן מנסה להסביר פסוק זה לדעה שלפיה הנרות אכן עשויים מקשה אחת עם המנורה (לפי הסברו דלעיל), מפני שהדבר אינו אפשרי. לא ראיתי מי שיעיר על התעלמותו מהקושי הנובע מכך.

שיטת הרמב"ם: הנרות קבועים בקנים אך אינם מקשה אחת עם המנורה

שיטת הרמב"ם בנוגע למבנה המנורה מובאת במשנה תורה, הלכות בית הבחירה, פ"ג ה"ד:

...מנורה הבאה זהב תהיה כולה ככר עם נרותיה, ותהיה כולה מקשה מן העשתות... המלקחים והמחתות וכלי השמן אינן מכלל הככר, שהרי נאמר במנורה "זהב טהור" וחזר ואמר "ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור". ולא נאמר "נרותיה... זהב טהור" [אלא רק "ועשית את נרותיה שבעה", ורק בסיכום תכולת כיכר הזהב נאמר "את כל הכלים האלה" והכוונה לנרות] מפני שהנרות קבועין במנורה והם מכלל הככר.

הרמב"ם כדרכו מדקדק בלשונו ואינו כותב אלא שהנרות היו קבועים במנורה²⁴ ולא שנעשו מקשה אחת עימה. הוא מציין עובדה זו פעמיים נוספות, גם בשתי ההלכות הבאות, ועדיין

24. מקור דברי הרמב"ם על היות הנרות קבועים במנורה הוא במסכת שבת כב ע"ב: "והא הכא כיון דקביעי נרות לא סגיא דלא משקיל ואדלוקי...". הרמב"ם איננו מתייחס לשאלה המתבקשת שכבר העלינו: אם הנרות היו קבועים תמיד בקנים, מדוע לא עשו אותם מקשה אחת עם הקנים? למעשה גם האמוראים שם לא דנו בשאלה זו. נראה שרק הנרות הדולקים היו קבועים במנורה, ומשמע שגם ההדלקה נעשתה כשהם על הקנים, אולם לא נאמר דבר על הנרות קודם עריכתם ולאחר עריכתם

עלול הקורא להתלבט האם כשכתב ש"כולה ככר עם נרותיה וכולה מקשה מן העשותות" כוונתו לומר שגם הנרות כלולים במקשה. לעומת זאת, בהלכות ביאת המקדש, פ"ט ה"ז, כתב הרמב"ם:

וכן הדלקת הנרות [=ההצתה] כשרה בזרים.²⁵ לפיכך אם הטיב הכהן הנרות, והוציאן לחוץ – מותר לזר להדליקן.

הרי לנו שכאשר הנרות ערוכים אך כבויים, אם הוציאו אותם אל מחוץ להיכל, כנראה כדי להדליקם מאש התמיד של המזבח – אף על פי שאין הדבר רצוי – אין איסור לזר להדליקם שם. לו לשיטת הרמב"ם היו הנרות עשויים מקשה אחת עם הקנים, לא היה ניתן להוציאם אל מחוץ להיכל בלי המנורה כולה, ואזי היה על הרמב"ם לכתוב ש"אם הטיב הכהן [את הנרות] והוציא את המנורה לחוץ – מותר לזר להדליקן"; ולא "והוציאן [את הנרות] לחוץ" כפי שכתב.²⁶

לכאורה דבריו של הרמב"ם ברורים עוד יותר, שהרי כתב בהלכות תמידין ומוספין פ"ג, הל' יג-יד:

קודם להדלקתם, וכמובן גם הרמב"ם אינו מתייחס לכך ישירות אלא בעקיפין בהלכות ביאת המקדש דלהלן.

25. כוונתו: מפני שההדלקה אינה מלאכה מושלמת היות שהשלמתה נעשית כשהשלהבת עולה מאליה, רק ההצתה כשרה בזרים אך לא העריכה שהיא חובת הכוהנים ובהיכל דווקא – אפילו לרבי יוסי.
26. גם רבי חיים בן עטר, בפירושו "אור החיים" על התורה, הסביר כדברינו במאמר זה וממנו הם שאובים, ברם אין הוא מזכיר את הסתירה הקיימת או שייבוש בנוסח הגמרא אלא רק מסביר את הכתוב והגמרא כשיטת הרמב"ם לדעתו ובהסבר מעט שונה, ואלו דבריו (בתוספת הערות שלנו בסוגריים מרובעים): "כפתוריהם וקנתם ממנה יהיו – ב"הקומץ רבה" תנן: שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה, שבעה נרותיה מעכבין זה את זה. מאי טעמא? 'הויה' כתיב בהו. ע"כ. וקשה, והלא לא נאמר הויה אלא בקנים ולא בנרות, כי שתי הויות נאמרו במנורה, אחת בפסוק זה ואחת בפסוק ראשון 'ועשית מנורת זהב...ממנה יהיו', משמע שאינו מעכב אלא שבעה קנים וגביעה כפתוריה ופריחיה. והגם שבמשנה לא הזכיר אלא הקנים והנרות, כתבו התוספות שהוא הדין, ולא הזכירם התנא לצד שאינם במנורות של מתכת, וכן כתב רמב"ם פ"ג מהלכות בית הבחירה יע"ש. אבל הנרות לא הזכיר בהם ההויה. והנה יש מחלוקת בין רז"ל אם הנרות קבועים או לא, ולא מביעיא להאומר שלא היו קבועים שהם כלים בפני עצמן, ולא מצינו בהם הויה, אלא אפילו למ"ד קבועים, הרי מודה הוא שאינה מקשה עמה, שלא נחלקו רז"ל בפרק שתי מדות אלא אם היתה מהככר או לבד מהככר, אבל שאינם מקשה ממנה אליבא דכ"ע לא [לכאורה, אוה"ח מתעלם לגמרי מהסבר דברי רב ששת!]. וכן דקדק הכתוב באומרו 'מקשה ירכה וקנה גביעה כפתוריה ופריחיה' ואילו נרותיה לא אמר, ו[רק] אחר שאמר משפטי פרטי המנורה באורך [אמר] שיעשו את נרותיה, הרי זה מראה באצבע שחלוקים הם מהמנורה. ואולי כי כיון שנתגלה טעם שבעה קנים שהם לשום בהם נרות א"כ כשאין נר הרי הקנה בטל וכאילו אינו והוא מעכב, ואולי כי לא אמר הש"ס בהקומץ רבה מאי טעמא אלא על הקנים אבל הנרות אינו צריך כי זה תלוי בזה". כמו כן ראה כך בפירוש המיוחס לרש"י לדה"ב ד', כ. אף שהדברים נראים ברורים, כתב בעל "מעשה רקח" על הרמב"ם שלשיטתו הנרות כלולים במקשה.

נר מערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דשונו אלא מ[ה]מזבח, אבל שאר הנרות, כל נר שכבה מהן – מדליקו מנר חברו. וכיצד מדליקו? מושך הפתילה [וכוונתו – ומוציאה מהבוזך ולוקחה באמצעות מלקחיים] עד שמדליקה ומחזירה. לפי שהנרות קבועים במנורה ואינו יכול להדליק בנר אחר [=קיסם] משום בזיון.

נראה אפוא שלפי הרמב"ם רק בשאר הנרות יש להדליק נר כבוי מנר דולק, וכיוון ששניהם קבועים בקנים ואסור להדליק את הנרות באמצעות נר אחר, כלומר בקיסם – משום ביזוי מצווה (כאשר מדליק את הקיסם מאחד הנרות הדולקים), הרי שאין ברירה לדעת הרמב"ם אלא למשוך את פתילת הנר הכבוי אל הדולק ולהדליקה. למעשה, אין הרמב"ם קובע דבר לגבי החלפת מיקום של נרות כבויים זה בזה, שהרי אין בזה לא מצווה ולא איסור. רק בעת העריכה וההדלקה צריכים הנרות לכתחילה להיות קבועים בקנים.

הרמב"ם אינו מבהיר כיצד יש להדליק את הנר המערבי ממזבח העולה אך ברור שאין כוונתו לומר שיש למשוך את פתילתו מהיכל עד מזבח העולה שבחצר העזרה. אין מניעה להדליק את הנר המערבי באמצעות קיסם דולק או פתילה דולקת שהדולקו מאש המזבח, שהרי במקרה כזה אין בזה ביזוי מצווה שהרי לצורך זה אמורה אש המזבח לשמש.

אם כנים דברינו, הרי שגם הרמב"ם סבור שהנרות לא נעשו מקשה אחת עם המנורה אלא רק מאותה כיכר, והנרות רק היו קבועים במנורה. נושאי כלי הרמב"ם לא יכלו כמובן ליישב את שיטתו עם נוסח הגמרא כפי שהוא לפנינו. הסתירה לכאורה בין המסקנות הברורות מפשט הכתוב ומפרקים ט-י בברייתא דמלה"מ כפי שהם לסוגיה במנחות פח ע"ב (ולחברי רש"י ורמב"ן), היא סתירה חזיתית, וקשה לכאורה למצוא מוצא הימנה.

כידוע, קיימים הבדלים ניכרים בין התלמוד הבבלי לירושלמי, הן בלשונם, הן בסגנונם, הן בתוכנם. לא כל הנלמד (בעל-פה כמובן) בא"י הועבר כלשונו לבבל. לא יפלא אפוא שברייתא כברייתא דמלה"מ, שהיא קובץ שבמקורו הוא ארץ-ישראלי, שהשימוש בו לא היה רב ונפוץ וכנראה גם לא הועבר מדור לדור בידי חכמים רבים, מצוטטת ציטוט חלקי בלבד בבבלי. גם השמטת פרטים העשויים להיחשב שוליים בעיני המעביר, עלולה להביא לשוני ניכר מאד במשמעות. אין זה הגיוני בעיני לומר שרב ששת או האמוראים אחריו ציטטו את הברייתא כמות שהיא, ביודעם את כוונת הדברים ואת המקור המצוטט בשלמותו, תוך עיוות כוונת הדברים הפשוטה ושינויה ממשמעותה עד כדי היפוך משמעותם. כמו כן אין זה סביר שלא ידעו לפרש את הפסוק המצוטט בברייתא דמלה"מ כפי שמבואר בה. כוונתם הייתה רק להתאים ביתר בהירות בין דברי רב ששת לברייתא.

הצעה לתיקון נוסח הגמרא והסבר חלופי לסוגיה

בשל הסתירה החזיתית בין פשט הכתוב והברייתא דמלה"מ בפרקים ט-י, ובין הגמרא במנחות ופירושי הראשונים שלה, אבקש להציע הצעת תיקון לנוסח הגמרא והסבר שונה לדברי חכמים. אומנם אין להצעה זו יסוד בכתבי היד המעטים של מסכת מנחות, אך נראה

לענ"ד שרק כך ניתן להסיר את הסתירה. אין גם לשלול שנוסח הגמרא "תוקן" ולמעשה שובש, לאחר שנוסח הברייתא דמלה"מ שובש, וסבר המתקן שהיות ולפי הברייתא דמלה"מ הנרות כלולים גם במקשה ולא רק בכיכר, יש לתקן גם את נוסח הגמרא בהתאם.

לענ"ד, במקורו היה נוסח הגמרא כזה: "קסבר, כי כתיב כָּפָר [...], אמנורה ונרותיה כתיב, כיון דמיבעיא הטבה אי לאו דפרקים הוי לא הוה מטייבא ליה", בלי המלה "ומקשה", ובהסבר שונה של דברי רב ששת בשיטת חכמים.

תחילה עלינו לעמוד על הקושי העיקרי הנובע מפרשת המנורה בתורה עצמה, שכן כפי שראינו מצד אחד נדרש לעשות את הנרות נפרדים מהקנים, ומצד שני נדרש לערוך את הנרות על גבי הקנים (כך לשיטת חכמים דבי רבי עקיבא, הסוברים ש"על" היינו "על גבי"). כמו כן ברור שבעת שהנרות דולקים עליהם להיות קבועים בקנים ואין להסירם מהם.

לכאורה, נוכח הציווי לערוך את הנרות על גבי הקנים, מתבקש היה לעשות את הנרות מקשה אחת עם הקנים כך שממילא יהיו תמיד על הקנים ורק את מכסי הבזיכים לעשות מתפרקים, כהסברו של רבי אלעזר ברבי צדוק, כדי לאפשר את ניקוים בלי שיישפך שמן מנרות סמוכים באותו זמן, וכפי שהבינו הראשונים את הגמרא (וכנראה גם מי שהוסיף את המילה "ומקשה" שהצענו להשמיט). אם כן שומה עלינו למצוא הסבר נאות וטעם לציווי המנוגד לתפיסה זאת, ולפיו יש לעשות את הנרות נפרדים מהקנים.

נשים לב: בין קפלי הכתוב מצוי מרווח בלתי כתוב שאינו "מכוסה" בציווי. אומנם יש לערוך את הנרות בעודם על הקנים, אולם לא מצוין בתורה כל איסור להסיר נרות כבויים מעל הקנים שלא בעת העריכה! מהיעדר התייחסות שכזו ניתן להסיק שבעת שהנרות כבויים ושלא בעת העריכה (כלומר לפני ואחריה), אכן ניתנה הרשות להסיר את הנרות מהקנים. נראה שהסיבה לכך פשוטה: קל יותר להיטיב את הנרות ולעורכם כאשר הם קרובים אל הכוהן. ניתן לתמוך הצעת הסבר זו בדיוק לשון המשנה במסכת תמיד, העוסקת בסדר הטבת הנרות, כפי שיוסבר להלן.

הלומדים בבית המדרש מנסים אפוא לברר כדעת מי סובר רב ששת ומה חידושו באומר שהנרות נעשו פרקים, על ידי עימות דבריו עם הנאמר בברייתא דמלה"מ פ"י:

מיתיבי: כיצד עושה? מסלקן ומניחן באוהל ומקנחן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן. הוא [=רב ששת] דאמר כי האי תנא, דתניא "חכמים אומרים: לא היו מזיזין אותה [=את הנר] ממקומה. מכלל, דאי בעיא ליה לאווזזה מצי מזיז לה! ?
אלא אימא: לא היתה זזה ממקומה.

תחילה שללה הגמרא את האפשרות שרב ששת סובר כרבי יוסי בפ"י של הברייתא דמלה"מ. רבי יוסי סבור שהעריכה וההטבה לא נעשו בעוד הנרות על הקנים, כנראה מפני שהוא סבור כרבי יהושע בן קרחה וכשיטת רבי ישמעאל – שהנרות גם לא היו חלק מכיכר הזהב

ולכן ניתן להסירם מהקנים בעת עריכת והטבת הנרות. כיוון שאין עוד חשש שיישפך שמן בעת הניקוי, ברור כי לשיטה זו אין צורך בנרות מתפרקים. לאחר שהובהר שרב ששת סובר כחכמים, הסוברים שעריכת הנרות נעשתה בעודם על הקנים, מקשה הגמרא שמדיוק דבריהם עולה לכאורה שגם לשיטתם הנרות לא נעשו כמקשה אחת עם קני המנורה וניתן היה להסירם לצורך העריכה. מדייקת אפוא הגמרא ע"י שינוי לשון קלה מ"לא היו מזיזין אותה ממקומה" ל"לא היתה זה ממקומה" שכוונת חכמים היא שבעת העריכה היו הנרות קבועים בקנים ולא הוסרו מהם ואין הדבר תלוי ברצון או בנוחות העריכה של הכוהנים, ולכן נדרשת עשיית נרות מתפרקים.

בניגוד אפוא להבנת הראשונים, אין להסיק משינוי הלשון שהנרות נעשו מקשה אחת עם הקנים וגם לא נכתב כך בגמרא. מדוע לא הבהירה זאת הגמרא בפירושו? נראה שמשמעות הכתוב הייתה מובנת ונהירה לאמוראים ולכן לא ראו צורך בכך.

מסוגיית הגמרא נעדר ציטוט הפסוק "על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני ה' תמיד" (ויקרא כד, ד), המופיע בברייתא דמלה"מ. אילו הופיע, היה ברור שהנרות אינם עשויים מקשה אחת עם הקנים. קשה לדעת מדוע הושמט הפסוק אולם כבר ראינו שעורך הגמרא מקצר בציטוטי הברייתא (כפי שהשמיט את השלב האחרון של הדיון בתכולת הכר שבפ"ט) וזה אחד מן הקיצורים.

רק בהסבר כזה ניתן לענ"ד לסלק את הסתירה לכאורה בין הברייתא דמלה"מ פ"ט למנחות פח ע"ב. כאמור, ייתכן כי מי שתיקן-שיבש את נוסח הגמרא סבר שמשקנת פ"ט בברייתא היא שגם הנרות כלולים במקשה. יתרה מכך, אילו זו הייתה מסקנת פ"ט, ראוי היה להשתמש במקור זה כדי להוכיח את שיטת רב ששת הסובר כך (לפי השיבוש) ולא בפ"י שבו הדבר נתון במחלוקת – ואנו רואים שעורך הגמרא לא השתמש כלל בפ"ט להוכחה כזו.

ז. סדר הטבת הנרות במשנת מסכת תמיד – תמיכה להצעת תיקון הגמרא

להלן נראה שנוסח המשנה במסכת תמיד תומך בהצעתנו לתיקון נוסח התלמוד במנחות פח ע"ב וכן תומך בנוסח הברייתא דמלה"מ שלפנינו בפרקים ט-י, כשיטת חכמים שרב ששת נוקט כמותם.

בסוגיית סדר הדלקת נרות המנורה רבו השיטות הפרשניות והן קשורות גם לשאלת צורת המנורה וכיוון עמידת המנורה והנרות – אם עמדה לאורך ההיכל, לרוחבו או

באלכסון.²⁷ לא נוכל במסגרת מצומצמת זו לדון בפירוט בכל השיטות הנוגעות לסדר הדלקת נרות המנורה.

המשנה, במסכת תמיד (ג, ט) עוסקת בהטבת הבוקר הראשונה בכל יום; ובהמשך המסכת (ו, א) עוסקת היא בהטבה השנייה. נוסח המשניות הללו במסכת תמיד לפי כת"י קאופמן (הנחשב למהימן) הוא כדלהלן:

ג, ט: ניכנס ומצא שתי נרות מזרחים דולקין, מדשן את השאר ומניח אלו במקומן. מצאן שכבו, מדשן ומדליק מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר.

ו, א: מי שזכה בדישון המנורה, ניכנס ומצא שני נרות מזרחים דולקים, מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק, שממנו מדליק את המנורה בין הערבים. מצאו שכבה – מדשנו ומדליק ממזבח העולה.

לכאורה, המילה "במקומן" מיותרת ואף חסרת משמעות. היש סיבה שלא להניח נר דולק במקומו אלא להוציאו ממקומו ולהעבירו לקנה אחר? מאידך גיסא, אין המשנה קובעת היכן יש לדשן נרות שכבו, על גבי הקנים או שלא על גביהם, וגם לא כיצד יש להדליק את הנרות זה מזה. אומנם הרמב"ם בפיהמ"ש על אתר מפרש שמשמעות "במקומן" הוא כמו "כמות שהן", אולם גם כך המילה מיותרת.

מבלי להיכנס עדיין כלל לסוגיות מיקום המנורה וכיוונה, ברור שכאשר הכוהן נכנס להיטיב את חמשת הנרות בהטבה הראשונה, נוח היה לו להיטיב את הנרות הכבויים כאשר הם קרובים אליו. אם שני הנרות שנותרו דולקים – נותרו דולקים מפני שעוד כאשר ערכו אותם בערב הכינו אותם לדלוק עד ההטבה השנייה, ואם הם עמדו על הקנים הקרובים אל הכוהן, נוח היה לו להעבירם אל הקנים הרחוקים ממנו ולקרב שני נרות כבויים במקומם ואז לעורכם. העברה זו של נר דולק מקנה לקנה נאסרה. יש להשאיר את שני הנרות דולקים במקומם. די כבר בכך כדי להוכיח שגם המשנה במסכת תמיד נוקטת שהנרות לא נעשו כמקשה אחת עם הקנים.

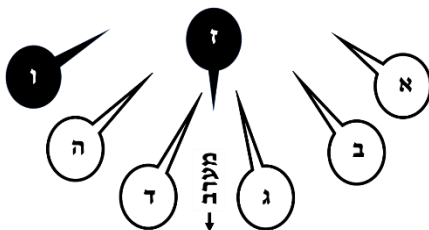
27. עפ"י הפירוש המיוחס לרס"ג לספר שמות שהו"ל י' רצהבי, ועפ"י עדות אבן-עזרא. ראו את שלוש השיטות ונוספות במאמרי "מנורת המקדש – צורתה וכיוון עמידתה", תחומין, כו (תשס"ו), עמ' 586 ואילך, ובמאמריי בחלק המאמרים בפורטל הדף היומי למנחות פח ע"ב, ו-צח ע"ב. שם הסברתי שרק לפי שיטת רס"ג ולפי הברייתא דמלה"מ פ", ניתן להבין כיצד המשנה בתמיד ג', ט, נוקטת שהיו נרות מזרחיים ומערביים שהוא אחד מהם אם המנורה עמדה לשיטת רבי (במנחות צח ע"ב ולפי פסק הרמב"ם) לרוחב ההיכל. ברם כאמור, בפירוש רס"ג לספר שמות כתוב שהנרות מקיפים את האמצעי ממזרח לו ולענ"ד לפי משנת תמיד ולפי יוסף בן מתתיהו הם היו ממערב לו, וכאן אני חוזר בי מקביעתי במאמר בתחומין ומעריך שנוסח משנת תמיד הוא הנכון כפי שיוצא גם מסוגייתנו.

ח. משמעות הדברים לגבי כיוון עמידת המנורה וסדר הטבת הנרות

אם נכונים דברינו, דהיינו שהסברה העומדת בבסיס יצירת הנרות בנפרד מהקנים היא שיש לערוך את הנרות על גבי הקנים, אך שיש גם להקל על הכהנים לבצע מלאכתם על ידי האפשרות של העברת נרות כבויים שלא בעת העריכה מקנה לקנה – ואף להדליקם זה מזה באמצעות פתילותיהם הנוגעות בלהבות הנרות הדולקים (עפ"י דברי רב פפא בשבת כב ע"ב) – הרי ששני הנרות שנותרו להטבה השנייה היו הנרות הקרובים אל הכהן שנכנס מצד מזרח של ההיכל, כלומר שני הנרות המזרחיים, בדיוק כגרסת כת"י קאופמן. לכן נכתב במשנה שאין להעבירם ממקומם. לפי משנה ו, א, אחד משניהם היה הנר "המערבי", שנקרא כך מפני שפיו מופנה מערבה – לכיוון קודש הקודשים אל ארון הברית. אך כאמור, הוא עצמו היה אחד משני הנרות המזרחיים. יוצא אפוא שחמשת הנרות של ההטבה הראשונה (שהם "השאר") היו מערביים במיקומם ביחס לשני הנרות המזרחיים שכאמור אחד מהם הוא הנר "המערבי". פיות ששת הנרות שעל קני המנורה הופנו לכיוון הקנה והנר "המערבי", כלומר לכיוון דרום מזרח. כך בדיוק העיד יוסף בן מתתיהו לגבי כיוון הנרות, בספרו "קדמוניות היהודים" בתיאור המנורה בספר השלישי.

עד שנתגלה הפירוש המיוחס לרס"ג לספר שמות בגניזה (ראו לעיל הערה 3), סברנו כרש"י וכרמב"ם שקני המנורה עמדו בקו ישר משני צידי הקנה האמצעי. ברם לפי פירוש זה, הגם שקני המנורה עמדו בשורה, הרי שהם עמדו בחצי אליפסה סביב הקנה האמצעי – ממזרחו.²⁵ ברור שלא ניתן ליישב העמדה כזו עם משניות מסכת תמיד, שלפיהן הנר המערבי היה אחד משני הנרות המזרחיים. לדברינו, הם עמדו אומנם באליפסה סביב, אבל דווקא ממערב לנר האמצעי וראינו שתיאור זה תואם הן למשניות תמיד הן לתיאורו של יוסף בן מתתיהו. היש הסבר להיפוך כיוון זה בפירוש המיוחס לרס"ג?

ראינו שהנר "המערבי" נקרא כך מפני שפיו מכוון למערב אף שבמיקומו הוא מזרחי. נראה שכפילות/שניות זו היא המקור להיפוך כיוון זה בפירושי רס"ג והראשונים.

להלן, תיאור כללי של פיות נרות המנורה לפי רס"ג אבל בהיפוך הכיוון כך שהנרות המערביים מופנים אל הנר האמצעי המערבי. שני הנרות השחורים הם הנרות המזרחיים:

במקום אחר²⁸ הראיתי שלשיטת הרמב"ם, מחלוקת התנאים – רבי ורבי אלעזר ברבי

שמעון – במנחות צח ע"ב, באשר לכיוון עמידת המנורות בהיכל, אינה "מחלוקת במציאות" כפי שחשב רש"י אלא "מחלוקת בהגדרת המנורה" וכי שני התנאים מסכימים שקני המנורה

28. במאמרי ב"תחומין"; ראו לעיל בהערה הקודמת.

עמדו מצפון לדרום לרוחב ההיכל. מצירוף תיאור רס"ג של המנורה לתפיסה זו העולה משיטת הרמב"ם, יוצא שגם משניות מסכת תמיד מתאימות להסבר סדר הטבת הנרות לפי שניהם, משום שבמנורה לפי תיאור זה יש נרות מזרחיים ומערביים.

לדברינו, הסבר המשניות במסכת תמיד לשיטות רמב"ם ורס"ג, הסוברים שכל הנרות דלקו כל היום, כך הוא:

א. בדרך כלל, כאשר הכוהן נכנס להיכל להטבה הראשונה, הוא נכנס ומצא ששני הנרות המזרחיים (ש אחד מהם הוא "המערבי") דולקים (משום שכך ערכו אותם בערב, כך שידלקו עד ההטבה השנייה). הוא הניח אותם דולקים במקומם והיטיב את חמשת המערביים (דהיינו שאר הנרות) כך שימשיכו לדלוק. אבל אם מצא הכוהן שחלק מחמשת המערביים כבו (חלקם או אפילו כולם), הוא היה מדשנם ומדליקים מהדולקים כלומר מהמזרחיים, ובד"כ מ"המערבי" (וזהו שנאמר בשבת כב ע"ב כבספרא, "אמר רב: זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים". יש מעלה בהדלקה מאש התמיד של "המערבי", אך כנראה שאין זה לעיכובא אם הדליק מ"המזרחי"). אחר כך - כלומר בהמשך ההטבה הראשונה - היה הכוהן מדשן, כלומר מיטיב כדי שימשיכו לדלוק, את שאר המערביים שעדיין דלקו.

ב. כשהכוהן נכנס להיכל להטבה השנייה, כלומר להטבת שני המזרחיים, אם מצא שהם עדיין דולקים - היה מדשן (כלומר מטיב) את הנר המזרחי כך שימשיך לדלוק (וכמובן אם כבה מדשנו - ומדליקו מהנר "המערבי"), ומניח את "המערבי" דולק, כלומר בנס עד הערב, משום שבימי תמוז הארוכים, גם אם היטיב את הנרות שעדיין דלקו בבקר ע"י מילוי השמן בבזיכים, הרי לא תמיד הספיק השמן שבהם כדי שידלקו עד בין הערביים. לכן בערב, לאחר עריכתם מחדש, הדליק אותם הכוהן שוב מהנר "המערבי" שעדיין דלק. ברור שאם מצא שהנר "המערבי" עומד לכבות ולא ידלוק בנס, היה מדשנו ומיטיבו לדלוק כל היום, ואם כבר כבה - מדשנו ומדליקו ממזבח העולה (וכנ"ל - בו היה מסיים את ההטבה, וכל זה גם בבוקר ולא בערב כפירש"י). אם שני המזרחיים כבו, היה מדשנם תחילה ומדליק את "המערבי" ממזבח העולה וממנו את המזרחי.

ט. סיכום

במאמר זה ביקשנו לעמוד על הנוסח הנכון של ברייתא דמלה"מ בסוגיית עשיית המנורה ועל היחס בין תכולת הכיכר שממנה עשויה המנורה לבין הצורך לעשותה "מקשה". תחילה הצענו את הקשיים בנוסח הברייתא ולאחר מכן שחזרנו את פ"ט המשובש בברייתא תוך עמידה על דרך הלימוד של ריבוי ומיעוט אליבא דרבי עקיבא. כפי שראינו, שיבוש זה לא נפתר ע"י גדולי הראשונים, וייתכן שהוא אשר גרם גם למה שנראה כתוספת המילה המיותרת "ומקשה" ובכך לשיבוש נוסח הגמרא בסוגיית מנחות פ"ח ע"ב, שאותה הצענו

לתקן בהתאם. לדברינו, בברייתא דמלה"מ מוסכם שהנרות נפרדים מהקנים. מחלוקת התנאים בפרק ט נוגעת רק לתכולת הכיכר.

בהבנה זו תומכת העובדה שבכל הפסוקים בתורה נזכרים הנרות כנפרדים מהקנים ונוספים על המנורה וכן שאין הסבר ראוי לפסוק "על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני ה' תמיד" אם הנרות אינם נפרדים מהקנים. הטענה שהנרות "מתפרקים" עומדת בסתירה חזיתית לאפשרות שנעשו כמקשה אחת עם המנורה.

עוד עמדנו על הסבר הקושי בפשט הכתוב: חיוב לעשות נרות נפרדים מקני המנורה לעומת חיוב לערוך את הנרות על גבי הקנים הצענו שאריכות וכפילות זו מיועדות להורות על דרך ההדלקה וההטבה שתהיה קלה יותר בעבור הכוהנים.

לבסוף הראינו שהמשנה במסכת תמיד העוסקת בסדר הטבת נרות מנורת המקדש תומכת בהצעתנו ואף מתפרשת בצורה נהירה ופשוטה, ובאופן משני התבררה לנו צורת וכיוון עמידת המנורה במקדש, בהתאם לפירוש רס"ג אך בהיפוך, ובהתאם לתיאורו של יוסף בן מתתיהו.

טהרות

